

Drie is teveel

In de economische wetenschap kun je het Mundell-Fleming-trilemma scharen onder het motto 'Drie is teveel'. Moderne staten kunnen nooit meer dan twee economische idealen realiseren: onafhankelijk monetair beleid, vaste wisselkoersen en vrij kapitaalverkeer kunnen niet tegelijkertijd plaatshebben. Ook in de wereld van concepting en design kennen we een trilemma: de driehoek van goed, snel en goedkoop. Deze driehoek levert veel inzicht op waarom verwachtingen in creatieve processen zo uiteen kunnen lopen. Veelal heeft een klant alle drie voor ogen terwijl de processen in de werkelijkheid er maar twee toestaan. Een vergelijkbaar trilemma bestaat er ook in de politiek. Het drietal natiestaat, democratie en globalisering kan als politiek ideaal niet gelijktijdig worden gerealiseerd: het is een trilemma, een van de drie zal moeten wijken om de twee andere idealen mogelijk te maken. (Rodrik, D. 2011).

Dat politici en bestuurders naar de inzichten uit dit driehoekig verband weigeren te handelen verklaart voor een belangrijk deel de politieke situatie in Nederland en in delen van Europa. Indien politici daar maar overwegen een van de drie idealen op te geven leidt dit al tot hun politieke dood. Toch zal het politieke trilemma niet kunnen voortduren; de wal keert het schip. De afgelopen jaren heeft zich daarom onder water wel degelijk een vervaging van een van de drie idealen voorgedaan. Het blijkt dat de democratie is aangetast. Burgers voelen zich nog maar slecht vertegenwoordigd. Het afstaan van bevoegdheden door nationale staten aan de EU maakt dit er niet beter op. De democratie staat dus onder druk ten bate van het paar natiestaat en economische globalisering. In reactie op deze verschuiving die hoorbaar is geworden in de stem van het volk, zijn politici in het gat van dit democratisch tekort gedoken. Van hieruit spreken populistische politici de niet-vertegenwoordigden toe en eisen daarbij zijdelings het auteurschap van de natiestaat op. Daarbij wordt veel gesproken over identiteit en volk maar weinig over economische verbondenheid en uitwisseling.

Vertegenwoordigers van populistische bewegingen hebben in de promotieteksten voor hun paar - natiestaat en democratische vertegenwoordiging - de economische globalisering uit het verhaal verwijderd. Het opeisen van het derde ideaal, globalisering wordt net zo hard verzwegen of geridiculiseerd als de natiestaat en democratie worden verheerlijkt, versterkt immers de onrust onder de politieke aanhang. Arbeid en productie die naar elders zou verhuizen of als gevolg van supranationale democratische grensvervaging in de vorm van arbeid en goederen naar ons toe komt. De grensopvattingen zijn ook nog eens eenzijdig waardoor de doordringbaarheid wel de eigen behoeften betreft en niet die van anderen. Opvallend in Europa is dat de landen waar het populisme zich sterk heeft verbreid, en zich naar binnen keert, deze economisch zwaar afhankelijk zijn van uitwisseling van mensen, goederen en geld.

Wanneer drie teveel is moet er een af. Wanneer de democratie wordt gehandhaafd en deze meer inhoud moet krijgen moet een keuze worden gemaakt tussen nationale staat en globale integratie. Het alternatief om de globalisering te beperken is niet mogelijk. Onze sociale en economische waarden- en werkelijkheidsopvatting is via de opheffing van tijd en ruimte volledig in die van anderen opgegaan. De democratische vertegenwoordiging is voor opheffing ook een slechte kandidaat blijkens de perverse effecten van het democratisch tekort door nationale kies- en vertegenwoordigingsstelsels en als in het prototype van Europa zonder politieke unie zichtbaar is geworden. De natiestaat blijft over om uit het

trilemma verwijderd te worden. Hoewel de natiestaat het speeltje van de zittende macht is, uitruil van burgerlijke loyaliteit voor veiligheid, is het concept van de natiestaat in de trilemmatische werkelijkheid een splijtend symbool geworden. Populisten willen er naar terug en de zittende politiek vertrekt er uit vandaan. In het verhaal dat door de traditionele politiek en door populistten wordt verteld, is de natiestaat een linie geworden in een mentale grensoorlog. De natiestaat met zijn geografische limitatie lijkt een bindend principe - de nationale enclave als sleutel van eenheid - maar blijkt in de werkelijkheid van globale netwerk van uitwisseling, verbanden en transacties, een oud instrument in een nieuwe wereld. Dit instrument weerhoudt mensen hun ambities van wereldburgerschap te verkennen, frustreert het handelen in complexe situaties, maakt strategische samenwerking in grensoverschrijdende vraagstukken lastig en houdt sociale en politieke innovatie tegen. Het oude grensdenken zit zo diep, bij geboorte is de mens schaal- en grensdier dus zowieso gevoelig op dit punt, dat verschuivingen binnen dit denken de vertrouwde concepten van identiteit aantasten.

Het bewijs van grenspolitiek om de natiestaat overeind te houden is het recente verschijnsel van de politieke bundeling van nationale populistische bewegingen in het Europees parlement. Binnen deze supranationale staat hanteren zij de nationale representatie in een buiten-nationaal lichaam als een politiek wapen tegen processen van grensoverschrijding en globalisering. Met deze aanpak, die is bedoeld de natie te redden als ideologische homeground, wordt aangetoond dat de natiestaat volledig is gevirtualiseerd en tot narratief geworden. De beweging naar buiten maken om het binnen te bevrijden én daarmee het buiten te bestrijden is magische grensacrobatiek. Heimelijk thuis.

Een schaalverschuiving in tegengestelde richting, van nationale en provinciale overheid naar gemeentelijk bevoegdheden en lokale verantwoordelijkheden zien we momenteel in de drie transitieën in het Nederlandse sociale domein. Vanaf de kant van de zittende politiek wordt daarmee een aanwijzing gegeven over hoe de natiestaat verdwijnt als de middenpunt van de wereld verschuift. De burger zal zich in de *nabijheidswereld* van gemeente en buurt steeds minder loyaal voelen aan de nationale staat. Het contract tussen burger en natie, de uitwisseling van burgerlijke loyaliteit tegen veiligheid, wordt daarmee eigenlijk opgeheven. De recente roep om participatie uit de politiek komt daarom als mosterd na de maaltijd want het geven van aanwijzingen had slechts gezag binnen de regels van het contract.

Nu dit alles zich rond het individu afspeelt, de burger met de staat eromheen, en het lokale het antwoord is voor de verwijdering van de natie uit het politieke trilemma, valt pas op hoe dit samenvalt met andere ontwikkelingen. Dezelfde burger bevindt zich als burger en consument in het hart van de virtuele sociale en economische netwerken waarin hij zich keizer waant. De verschuiving naar een gebruiker-gecentreerde vorm van politiek ontnemt populistten de natiestaat als ideologische homeground. Hoewel de natiestaat nog slechts bestaat als verhaal, is zij momenteel nog wel de thuisbasis voor het volk.

De uitdaging is hoe de gecentreerde burger onderdeel gaat uitmaken van het netwerk van translokale en transnationale politiek. Zoals eerder gezegd zijn mensen grens- en schaaldieren bij geboorte en hebben zij talent voor het vormen van nieuwe configuraties. Deze doen zich bijvoorbeeld als Euregio's al voor aan de randen van de naties maar vooralsnog wordt dit vanuit het centrale natiedenken afgedaan als marginale en randverschijnselen. In de nieuwe grenspolitiek komt de marge van de rand naar het midden en bevrijdt daarmee het trilemma van het oude en centrale machtsdenken.